

א. תקציר וממצאים

הישגים נמוכים, ניכור, אלימות והיחלשות הסמכות הם ממאפייני המשבר הנוכחי בחינוך. לצדו עולה עידן חברתי-רוחני חדש. עידן זה, על ערכיו החדשים, מכונה בפי חוקרים "דת חדשה" ו"דת העצמי", ומתבטא ביחסים החברתיים, בתרבות הפנאי, ברפואה האלטרנטיבית והמונעת ועוד. רוח "העידן החדש", הנוטה למיזוג בין התחומים, מחלחלת אף למערכות החינוכיות בישראל. בעבודה זו ייבחן **ישומם** של ערכי העידן החדש בתכניות בית ספריות בישראל.

החלק הראשון של הסקירה התיאורטית ייבחן המשבר בחינוך בישראל על מגוון היבטיו, כביטוי לצורך הקיים בשינוי; **החלק השני** יתמקד בתופעת העידן החדש שחלחלה למגוון היבטים חברתיים בישראל, וכן יעסוק באפשרות כי העידן החדש, מהווה למעשה דת חדשה ואקלקטית אשר ערכיה באים לידי ביטוי במסגרות הפנאי, הבריאות ההוליסטית, האקדמיה וכיו"ב. **החלק השלישי** יציג את תהליך השקיעה של החינוך העיוני-מקצועי, הוא "החינוך הישן" בהמשך הפרק יוצג הבסיס התיאורטי הקיים כתשתית ל"חינוך החדש". בתוך כך תיסקר ההתפתחות שעבר מושג האינטליגנציה, ממושג ה-IQ אל ריבוי אינטליגנציות ובכללן רגשית, חברתית ורוחנית.

החלק הרביעי יוצגו הגדרות רשמיות קיימות להכשרה רגשית-חברתית, וביניהן הגדרתו המקובלת של מכון CASEL האמריקאי להכשרה רגשית-חברתית במיומנויות "להתנהלות עצמית". מתוך הספרות המחקרית ומהשטח יעלה כי הגדרה בסיסית זו נדרשת להרחבה בהיבטים הבאים: הוספת כישורים בהגדרה "רזה" זו; חשיבותן של החוויה וההוויה. הגדרה מורחבת זו, על מגוון דרכי ההעברה המקדמות את ערכי העידן החדש תזכה לכינוי "החינוך החדש".

החלק החמישי של הסקירה התיאורטית, יתואר המאבק לגיטימיות של החינוך החדש בישראל אשר נפגע בשל שימוש פופולרי וזול ומשום שזכה לבחינה אמפירית דלה. הערכה דלה זו על אף הניסיונות ליישום הערכה אלטרנטיבית, מעכבת את מימוש הפוטנציאל שהחינוך החדש מציע. **החלק השישי והאחרון** יהווה סיכום של הסקירה התיאורטית ויתאר כיצד, למרות מטר של ביקורת ערכית מנומקת, מצליח החינוך החדש לבלבל ולזכות במידה של לגיטימיות. כך בין השאר, הודות להתגבשות אליטה אקדמית חינוכית לכדי תנועה שמטרתה העצמת החינוך הרוחני בארץ.

לאחר **סיכום הסקירה התיאורטית** (פרק ב') ותיאור **המתודולוגיה** (פרק ג') ייבחן ישומם של ערכים אלה שנמצאו בסקירה התיאורטית בפעילויות העשרה בבתי-הספר בישראל. בחינה זו תיערך

במסגרת **שישה חקרי המקרה** שנבחרו מתוך קבוצת תכניות מקיפות מבחינת מספר המשתתפים בהן (פרק ד'). כל אחד מחקרי מקרה מהווה דוגמה מאפיינת לקטגוריה מייצגת. אלו יעניקו תמונה של המגוון במערכת החינוך בישראל: הכשרה ישירה לפיתוח אינטליגנציה רגשית-חברתית לצד שימוש גובר בפרקטיקות מדיטטיביות; פרקטיקות כמו שיאצו ויוגה המגששות דרכן כפעילויות העשרה בבתי-ספר לצד תכנית כישורי חיים הממלכתית; הכשרה רגשית-חברתית הנסמכת על טכנולוגיות חדשות; שילוב בין פיתוחים מתחום האינטליגנציה, המוטיבציה, היצירתיות והחשיבה החיובית, אשר מתורגמים ל"טכנולוגיית העצמי" ומצטרפים לפרקטיקות שיובאו מהמזרח והותאמו.

דרכי ההעברה התיאורטיות והפרקטיקות הגופניות מבוססות על ערכים ומטרות משותפים. דווקא מתוך הניתוח הנפרד של ששת חקרי המקרה יתבהר כיצד דרכי העברה אלו פועלות בפועל, בספורהאדיות ובמנותק אלה מאלה וללא רקע תיאורטי מונוליתי מנומק. כמענה לצורך במסגרת מושגית שתספק בסיס תיאורטי לבחינת חדירת הערכים והפרקטיקות, לאחר ניתוח נפרד של כל חקר מקרה, ייערכו בפרק האחרון (ה') של עבודה זו **דיון והסקת מסקנות ביחס לתמות המרכזיות ערכים, מורים, טכנולוגיות למידה ומממנים** - שהופיעו בחקרי המקרה וכן **דיון בנקודות התורפה המשותפות** לחקרי המקרה המרכיבים יחדיו את "החינוך החדש". לבסוף, לאור מושג זה של החינוך החדש, ייסקרו חלק מהשינויים הצפויים לנוכח הנחשול ההיסטורי של העד"ש, המבקש כקודמיו "ליצור חברה-תרבות-ופסיכולוגיה חדשה ובעיקר – אדם חדש" (וקסלר, 2007, 130).

לטענת תדמור, בעשורים האחרונים הצטמצמו מאוד המחקר וההגות בשאלות של ליבת החינוך; כך באקדמיה ובמוסדות להכשרת מורים ובמשרד החינוך (תדמור, 2008). בנוסף נראה כי היעדרה של מסגרת תיאורטית המכלילה את הערכים והפרקטיקות המגוונות, מעכבת דיון ציבורי מסודר והתמודדות עם שאלות אלה. בינתיים, מאמצים אקראיים ונקודתיים הופעלו לצד צעדים חסרי הבחנה והכללות מבוססות פחד. למרות הניסיון בעבודה זו להציע מסגרת תיאורטית מכלילה אין בה יומרה להצליח בכך, אלא רק לקדם בסיס תיאורטי אשר יסייע לניתוח עתידי.

מטרות המחקר הן: לבחון האם מתרחש שינוי במהותו של החינוך; לבחון מהם הכוחות הדוחפים שינוי זה ואם כיוונו של השינוי נערך בהתאם לערכי העד"ש; לבחון אם מספר מרכיבים מהשדה החינוכי, שהם אקראיים ומנותקים לכאורה, ניתנים לתיאור במסגרת תיאורטית אחת;

שאלות המחקר הן : באיזה אופן השפיעו ערכי העידן החדש על תכניות החינוך בישראל? האם התכניות השונות, ממלכתיות וחינוכיות להכשרה רגשית-חברתית רוחנית הנסמכות על ערכי העידן החדש, יכולות להתכנס למודל תיאורטי חינוכי חדש? אלה יפורטו בפרק המתודולוגיה.

ממצאים :

נמצא כי ערכי העידן החדש (כמו צמיחה, הוליסטיות, איזון גוף נפש, חוויה ואושר) חדרו באופן נרחב לתכניות העשרה ממלכתיות¹ וחינוכיות. ערכים אלה מהווים את התוצר של תהליך ההתקרבות של תחומי הבריאות, הדת והפנאי ומתורגמים לתכניות המתבססות על שילוב בין טכנולוגיות ברוח העידן החדש, וכן על פרקטיקות אשר יובאו והותאמו מהמזרח הרחוק.

עוד נמצא כי השיעורים המילוליים, הפרקטיקות והתרגולים הגופניים שנועדו לקידום ערכי העידן החדש באים לידי ביטוי בתכניות שונות אשר חדרו בעשור האחרון למערכת החינוך, ניתנים להכללה ראשונית במסגרת תיאורטית אחת שניתן לכנותה "חינוך חדש".

נמצא כי החינוך החדש מתאפיין בכללו באחד משני מרכיבים בסיסיים – חתירה לפיתוח יכולות רגשיות-חברתיות וחתירה לפיתוח הוויה. שני מרכיבים אלה מהווים נקודות קצה של ציר אשר עליו ניתן להציב את כלל התכניות כך שכל אחת תאופיין בתשובה לשאלה האם הגשמת הערכי העידן החדש נעשית בה בדרך הקרובה יותר להכשרה רגשית-חברתית או יותר לפיתוח הוויה.

פיתוח ההוויה כולל פרקטיקות מדיטטיביות: מרוחניות ועד טרנספורמטיביות; הפרקטיקות הטרנספורמטיביות מעולם המבוגרים כמעט ואינן נמצאות בבתי-הספר, אך נמצאה חדירה מתונה ונמשכת של ארגונים בתחום זה לבתי-ספר.

למרות השוני בין תכניות אלה, נמצא שכאשר הן מבקשות להיכנס לבתי הספר הן מתארות את מהותן תוך שימוש בבליל רציונליים הלקוחים מתחומים שונים. זה יוצר דמיון במטרות הפורמליות המוצהרות למרות שמדובר בתכניות העשרה שונות על הרצף החל מהעברת שיעורים פרונטלית מסורתית וכלה בפרקטיקות מדיטטיביות.

¹ בעבודה זו יעשה שימוש במילה "ממלכתיות לתיאור תוכניות שפותחו על ידי משרד החינוך ומיושמות דרך תוכנית לימודים רשמיות – כגון תכנית כישורי חיים. נדמה לי שיש עניין בהבחנה בין מה שמגיע מחוץ למערכת לבין מה שהתקבל על ידי (או אולי "השתחל אל תוך") המערכת הממוסדת, הממלכתית.

נמצא שוני מהותי בין התכניות על הרצף של החינוך החדש בנוגע לאנשי החינוך הנדרשים להעבירן. ביחס לאלו, נמצא כי בעוד שבהכשרה הישירה מדובר במורים מתוך המערכת הקיימת, אשר ככל שנעים על הרצף הופכים למורים המוכשרים יותר בתחום, או מוחלפים בחיצוניים.

בין התנאים הסביבתיים המרכזיים אשר תרמו לפריחתו של החינוך החדש: פריצות דרך טכנולוגיות העומדות בבסיס תכנותי וביזור סמכויות שאפשרו לו לחדור לרמות השונות במערכת (פרק ה', 1.4). אך **בישומם של ערכים וטכנולוגיות אלו טמונות סכנות המהוות נקודות תורפה:** החלפת הביקורתיות והעיסוק במשמעות בקרב תלמידים לטובת עיסוק בחשיבה חיובית או בחוויה שטחית ואפנתית; חינוכם של טכנוקרטים רגשיים, סופיסטים רגשיים-חברתיים, אך חסרי נשמה (פרק ה', 2.4); חדירת כתות (כגון סינטולוגיה) והשפעה גוברת של בעלי הון על החינוך.